

оригіналу та їх значеннями в перекладі, що відбувається через прагнення бути почутим, мати відповідь і знову «відповідати», поки естетична комунікація не матиме логічного завершення. Саме таким чином здійснювався його переклад прозових творів Е. По, коли «скорочення дистанції» починалося вже на етапі знайомства з текстом оригіналу під час першого його прочитання, коли перекладач і автор першотвору перебували у спільному семантичному просторі. Для Ю. Лісняка процес переклад співвідноситься з процесом активного читання, пов'язаного з пошуками прихованих у тексті смислів, елементів присутності реального та фікційного.

Освоєння перекладачем прози Е. По було продиктовано потребою доби, оскільки мала проза американського письменника виявилася найбільш сприйнятливою до нових підходів, що стали відповіддю на виклики епохи. До специфічних характеристик перекладацької стратегії Ю. Лісняка зараховуємо поєднання методу буквального перекладу з лексичними та семантичними трансформаціями; онаціональнення англійських власних імен й відтворення в українській версії їхньої виразності («промовисті імена» головних персонажів); влучне використання розмовно-просторічної лексики.

Отже, перекладацька позиція Ю. Лісняка, яка окреслюється, передусім, історико-культурним контекстом, простежується на всіх текстових рівнях – від словесної репрезентації мови персонажів, інтонації й ритму тексту оригіналу до досягнення перекладачем повної збалансованості його змісту й форми. Зважаючи на те, що переклад завжди віддзеркалює явища і події, зображені в літературі-реципієнті, перекладач виступає не тільки співавтором оригіналу, а й активним учасником самого літературного процесу.

Ключові слова: літературний переклад, українська література, реценція, інтерпретація, перекладацькі стратегії.

УДК 821.133.1-312.1.09Вербер

А. Я. Полторацька

ОБРАЗИ ЛЮДЕЙ І ТВАРИНИ В РОМАНІ БЕРНАРА ВЕРБЕРА «ЗАВТРА БУДУТЬ КОТИ»

В центрі уваги статті – роман «Завтра будуть коти» (2016) французького автора Бернара Вербера, в якому автор прагне показати світ очима котів і спрогнозувати один із наступних варіантів еволюції людства. В статті розглянуто бачення письменником майбутніх взаємозв'язків між видами та умовних симбіозів тварин і людей заради порятунку кожного. У роботі проаналізовано сучасні підходи до стосунків людини з твариною та окреслено причини цих зміни.

Ключові слова: Бернар Вербер, тварина, людина, студії тварин, коти.

DOI 10.34079/2226-3055-2020-13-23-99-105

Одна з актуальних проблем сьогодення – питання довкілля та взаємодія істот на планеті. Це пов'язано з багатьма причинами: зокрема, все більших масштабів набуває забруднення атмосфери та повітря, порушення природного стану екологічних систем, зміна клімату, дефіцит питної води та низка інших проблем, спричинених діяльністю

людини. З іншого боку, соціальні катаклізми, війни, епідемії штовхають людство до прірви, в якій «не-людина стає парадигматичною проблемою сучасності» (Доманська, 2012, с. 17). Сучасна гуманітарна наука все частіше звертається до вивчення взаємодії людини з твариною та пошуку «нових цілей і форм, а також певного обґрунтування знання, яке давало би почуття безпеки у світі» (Доманська, 2012, с. 17).

Мета цього дослідження: виявити та проаналізувати взаємовідносини тварини з людиною у романі Бернара Вербера «Завтра будуть коти».

Завдання: осмислити шляхи трансформації стосунків людини з твариною у романі «Завтра будуть коти» Б. Вербера.

Образи тварин присутні в художній літературі від часу її появи й до сучасності, однак наприкінці ХХ – початку ХХІ століття вони викликають все більший інтерес у літературознавців, філософів, істориків, антропологів, біологів та екологів, що відкриває простір для вивчення образів тварин на перехресті багатьох дисциплін. Цим і займається відносно нова дисципліна – студії тварин, мета яких – дослідження простору, який займають тварини в людській культурі, суспільстві та вивчення взаємозв'язків між людьми й тваринами.

Іманентна ознака «студій тварин» – заперечення антропоцентризму. Тварини – це не просто мешканці, що знаходяться на маргінесах людського світу. Вони мають свій простір існування і різноманітний світ. Студії тварин досліджують тісне поєднання людських і нелюдських форм буття. Відповідно людина розуміється як один із видів живого світу, а тварини – як «non-human animals» («нелюдська тварина»). Серед відомих дослідників, які займаються вивченням взаємодії між твариною і людиною: Джорджо Агамбен (Agamben, 2004), Марго Демелло (DeMello, 2012), Лінда Калоф (Kalof, 2007), Гарріет Рітво (Ritvo, 1987), Пітер Сінгер (Singer, 1984), Кеннет Шапіро (Shapiro, 1993) та інші.

В одному з перших чисел журналу «Суспільство і тварина», редактор Кен Шапіро в 1993 році писав, що «головна мета часопису» полягає у сприянні розвитку досліджень про тварин. Адже студії тварин допоможуть зрозуміти багатоманітність зв'язків людей з тваринами та оцінити економічні, етичні та культурні аспекти цих відносин (Shapiro, 1993, с. 1). Тривалий час проблема нелюдського не мала нагальності, бо як зауважує Роберт Маккей «небагато вчених переймалися нелюдськими тваринами в літературних текстах або тим, який їхній вплив на історію художнього слова» (McKay, 2012, с. 637). Ця прогалина почала зменшуватися наприкінці 1990-х років, коли студії тварин виокремилися в окрему наукову царину.

Марго Демелло у книзі «Тварини і суспільство. Вступ до студій тварин» стверджує, що студії тварин охоплюють міждисциплінарне поле та пояснюють простір, який займає тварина у соціальному і культурному світі. Загалом, осмислення взаємодії людини й тварини у різних аспектах дає можливість людині краще зрозуміти нелюдину (DeMello, 2012). Певною перешкодою цього процесу є традиційне розуміння тварини як символу, метафори, чи «об'єкта життя». Марго Демелло вважає студії тварин цілісною наукою, що прагне розглянути взаємодію людей та тварин в повному обсязі і в усіх аспектах (DeMello, 2012).

Кері Вулф зазначає, що завдяки цим студіям місце літератури докорінно переосмислюватиметься у ширшому полі взаємодії (Wolfe, 2009), тому значна кількість вчених прагнуть переглянути традиційний бар'єр між людиною і твариною, адже тварина схожа на людину. Глен Мазис наголошує, що тварини мають розум, відчуття і здатність до взаємовідносин (Mazis, 2008). Проти ідеї людської винятковості та опозиції людина-тварина виступає Д. Гаревей (Haraway, 2008) і Д. Райян (Ryan, 2015).

Літературні студії тварин теж цікавляться видовою межею та прагнуть її подолати. Автори сучасних літературних творів хочуть відмовитися від панівної позиції людини та розкрити одну з проблем сучасності – беззахисності всього живого перед жорстокістю світу. Одним із таких творів є роман відомого французького письменника, Бернара Вербера, «Завтра будуть коти». Головна тема роману – змалювання людини крізь призму бачення тварини.

Варта уваги є і сама назва роману – «Завтра будуть коти», в якій автор натякає на місце тварин у майбутньому. Бернар Вербер зображує взаємовідносини людей і котів. Ці образи в тексті рівноцінні й однаковою мірою прагнуть протистояти проявам війни, пошесті та непорозуміння між людьми. Образи котів у романі, навіть, намагаються виправити помилки людей та допомагають врятуватися всім.

Головні герої роману – Бастет і Піфагор. Оповідь ведеться від імені домашньої улюблениці кішки Бастет, яка бажає повноцінного спілкування з усіма видами (людьми та тваринами) і особливо – порозуміння з людиною. У цьому їй допомагає кіт Піфагор, який надає кішці інформацію про світ людей. Образи котів антропоморфізовані: розмовляють, спостерігають та міркують.

Бернар Вербер зобразив Піфагора не просто котом, а твариною, яка мислить на рівні з людиною. Піфагор – це лабораторний кіт, сіапець, в нього в черепі вмонтовано спеціальний прилад з USB-портом, який допомагає йому користуватися інтернетом та дізнаватися все про людей. Фактично, Піфагор стає нелюдським суб'єктом, навіть, «кіборгом», гібридом машини й живого організму (Haraway, 2015, с. 5). Така трансформація допомагає тваринам розширити свої можливості та наблизитися до людини. Хоча кіт і не розмовляє з людьми, проте він може повністю розуміти та аналізувати дії людей.

Піфагор зображений «сучасним» котом, який по-новому споглядає людське життя. Він зауважує не лише про посилення агресії серед людей, але і про те, що людей *«затягує якийсь вир жорстокості, щораз більше, щодалі – то зухвалішої, яка, на мою думку, нескоро закінчиться»* (Вербер, 2018, с. 18). Коли кіт описує людей, то робить це дещо зверхньо та з позиції філософа-спостерігача. Таким чином, автор змінює традиційне сприйняття тварин, в якому люди розуміють тварин, як тих, хто слугує їм, у романі ж показано інше бачення людини, тепер людина «слугує» тварині.

Увесь час Піфагор спостерігає за людьми за допомогою «Третього ока» та пояснює Бастет всі їхні дії. Автор не оминає інформації стосовно утримання тварин в лабораторних умовах. Піфагор розповідає історію свого життя: народився в розпліднику для лабораторних котів, що були розведені для наукових експериментів. *«Мене забрали від мамі ще зовсім малим. Тож я не знав ні матері, ні батька <...> Я навіть не здогадувався, що може існувати світ за стінами білих залів, освітлених неонам, куди мене перемістили»* (Вербер, 2018, с. 112). За час перебування піддослідним, кіт знаходиться у тісній клітці, їсть у певні години, його не пестять, він не зустрічається з людьми чи з іншими котами, жодного тепла, жодних емоцій чи почуттів. Фактично, у цей період тварина є лише об'єктом із кличкою «ПК-683».

Прагнення автора подолати відмінність між твариною і людиною можливе за участі Піфагора. Кіт – один із піддослідних, хто витримав низку експериментів. Оскільки він вижив, то його прооперували та надали доступ до інформації про світ людей. Він розуміє мову людей. Щойно його Третьє око починає працювати, Софі, вчена, яка «виховує» його так, як люди виховують своїх дітей, контролює процес отримання знань Піфагором. Кіт вивчає історію, географію, точні науки, політику. Потім, щоб удосконалити його знання, вона надає йому доступ до самоосвіти. Софі під'єднує приймач USB безпосередньо до інтернету і навчає kota користуватися ним. Тварина

може вмикати звукові й аудіовізуальні файли. Таким чином, автор прагне показати тварину рівною людині, адже тварина також може вдосконалюватися. Водночас маємо трансформацію традиційного ставлення до тварини, як «не до розумної істоти». З допомогою людини тварина теж може еволюціонувати, бо у стресових ситуаціях вони постають рівними їй, якоюсь мірою, беззахисними.

Традиційне уявлення про котів теж присутнє у творі, його озвучує Піфагор під час розмови з Бастет. Він описує взаємодію людини з котами у різних країнах: Індії, Китаї, Данії (Вербер, 2018, с. 58), Римі (Вербер, 2018, с. 82), Франції (Вербер, 2018, с. 98). Присутні й негативні факти, наприклад, вживання цих тварин в їжу (Іспанія), використання для виготовлення струн, пальт, шапок, подушок та іншого. Фактично, Піфагор констатує бачення історії тварин людьми. У сучасному світі також трапляються наслідки негативних дій людини на життя тварин, особливо «у зменшенні кількості природних мисливців на гризунів: орла, вовка, ведмедя, лисиці, змії» (Вербер, 2018, с. 166). Автор стверджує про загрозу для цивілізації, оскільки людина порушує крихку рівновагу, на якій тримається гармонія природи.

Бернар Вербер описує тварину нового рівня, тепер вона вища за людину. Варта уваги думка Бастет, яка вважає котів «господарями людей, а людей – господарями собак <...>, а собаки бліх <...>» (Вербер, 2018, с. 33). Хоча Піфагор переконує Бастет, що це люди мають владу, оскільки вони – більші, мають пальці, живуть у середньому вісімдесят років, сплять вісім годин. Кіт переконаний, що ці риси забезпечують вищість людини, яка, своєю чергою, відкриває ворота жорстокості й неповаги до підкорених чи підлеглих. Наприклад, епізод в якому мова йде про знищення кошенят Бастет. Піфагор пояснює дії людини Бастет: котята – це «*нереалізований товар*» (Вербер, 2018, с. 55), а відчуття тварини нікого не цікавлять. Люди не помічають шкоди, яку завдають нелюдності. Тварина постає звичайним предметом.

Бернар Вербер окреслює реалії буття домашньої тварини: «...вони перетворюють нас на свої іграшки! Ми для них лише істоти, яких викидають на смітник, як усі ті речі, що їх позбуваються, коли вони вже не потрібні?» (Вербер, 2018, с. 72); в іншому фрагменті читаємо: «я не обирала свою служницю, я не вибирала свого дому, не вибирала свого імені, я не вибирала свого самця і не вибирала свою дитину, яка має вижити» (Вербер, 2018, с. 74). Водночас коти є «психологічні» помічники: «ми, коти, маємо здатність поглинати погані хвилі і перетворювати їх на добрі. Ми вмощуємося там, звідки собаки воліють забратися, наповнюємо, очищаємо. Це наша здатність «*вібраційної гігієни*»» (Вербер, 2018, с. 86). Більшість людей сприймає котів «лише як м'яку муркотливу забавку» (Вербер, 2018, с. 187), а не тварину, що має права.

Для кращого показу людино-тваринної взаємодії Бернар Вербер описує епідемічну ситуацію та стан війни, під час якої люди вчиняють мародерства, поведуться жорстоко поміж собою. Автор показує агресію не лише до тварин, але і до власного виду. Крім цього відбувається боротьба з пацюками, що знищують все на своєму шляху. Для врятування людства і тварин, Піфагор пропонує об'єднатися з людьми, для того, щоб усім вижити. «Люди потребують нас, а ми потребуємо людей. Якщо нам не вдасться почути одне одного, нас усіх переможуть» (Вербер, 2018, с. 166). Піфагор переконаний, що Бастет має зв'язок з людьми, зокрема з Патрисією, шаманкою, до якої досить неоднозначне ставлення людей. Кішка має повідомити людям план тварин. Спочатку кішка і Патрисія не можуть розуміти одна одну, до того часу, доки вони не встановили телепатичний зв'язок, що надало змогу Бастет передати інформацію людині. В цьому аспекті, вміння говорити з твариною, дає можливість подолати традиційну відмінність тварини від людини. Несхожість нівелюється. Завдяки цьому «зв'язку» можемо переконатися у правильності думки Джорджо Агамбена, який вважає,

що «віднявши цей елемент, зникає різниця між людиною і твариною» (Agamben, 2004, с. 36). Усунення мовної ознаки сприяє руйнуванню традиційної вищості людини. Наприкінці роману люди й тварини гуртуються. Таке поєднання видів призводить до порятунку всіх.

Автор доходить висновку, що: «жоден вид тварин не має права володіти іншим видом. Земля належить однаковою мірою всім формам життя, тваринним чи рослинним, які її населяють. І жоден вид об'єктивно не має права проголошувати себе "вищим, ніж інші"», ні люди, ні коти. Вербер зазначає, що всі тваринні види доповнюють один одного, звідси його постійне захоплення надзвичайним біорізноманіттям цієї планети. Ці тисячі видів комах, ссавців, птахів, риб, рослин є для нього тим, що найважливіше для збереження (Вербер, 2018, с. 176).

Бернар Вербер вказує на права тварин і убезпечення їх від принижень, що вони відчували упродовж усієї історії людства. Сучасна людина має зрозуміти: ні людина не повинна панувати над природою, ні природа над людиною. Новаторський образ – кішка Бастет, яка категорично не приймає приниження. «Ніхто не має права так мене принижувати. Особливо люди, єдиним покликанням яких є служіння мені» (Вербер, 2018, с. 42). Не дивно, що всіх людей вона вважає потворними, бо «вони хочуть знищити те, що подібне до них» (Вербер, 2018, с. 46). Показовий у цьому плані епізод спостереження Бастет за розстрілом дітей у дитячому садку – крайній вияв людської жорстокості.

У романі тварина може розуміти мову, може читати, сприймати інформацію, прогнозувати, при цьому вона поводить себе як людина, має мету і прагне товаришувати з людьми. Це їй вдається, спільнота людей і тварин була утворена для власного порятунку. Таким чином, Бернар Вербер на фоні війни зображує сучасну проблему взаємодії людини з навколишнім світом, в якому загрозою всьому живому є не лише мародерства, чума, а і пошесть щурів, що прагнуть домінувати над містом. Для загального порятунку тварини об'єднуються з людьми, що дає можливість авторові інтерпретувати образ тварини як вид близький людині.

Таким чином, у людському сприйнятті тварини відбуваються зміни, що характеризуються прагненням людини турбуватися про життя інших видів. Автор прагне застерегти людину, тому описує ряд ситуацій, в яких людина постає жорстокою як до світу навколо, так і до власного виду. Письменник прагне застерегти людей від жахливих наслідків її вчинків для того, щоб вберегти людину майбутнього від наслідків її власних дій. Бернар Вербер говорить про те, що місія людей на землі змінюється, вони мають турбуватися не лише про свій вид, але і про світ навколо.

Результати нашого дослідження – одна зі спроб окреслення нового розуміння людиною тварини. Такий підхід доцільно використовувати при аналізі творів, у центрі яких постає людино-тваринна взаємодія.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці антрозоологічного світогляду.

Бібліографічний список

- Вербер, Б., 2018. *Завтра будуть коти*. Переклад з франц Я. Тарасюк. Львів : Видавництво Terra Incognita.
- Доманська, Е., 2012. *Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле*. Переклад з польської та англійської В. Склокін. Київ : Ніка-Центр.
- Agamben, G., 2004. *The Open : Man and Animal*. Translated by K. Attell. Stanford : Stanford University Press.

- DeMello, M., 2012. *Animals and Society : An Introduction to Human-animal Studies*. New York : Columbia University Press.
- Haraway, D. J., 2008. *When species meet*. Minneapolis : University of Minnesota Press.
- Haraway, D., 2015. A Cyborg Manifesto : Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century. In : Haraway, D., 2015. *Simians, Cyborgs and Women : The Reinvention of Nature*. New York : Routledge. pp. 149–181.
- Kalof, L., 2007. *Looking at Animals in Human History*. London : Reaktion Books.
- Mazis, G., 2008. *Humans, Animals, Machines : Blurring Boundaries*. Albany : State University of New York Press.
- McKay, R., 2014. What Kind of Literary Animals Studies Do We Want or Need ? *MFS Modern Fiction Studies*, 60 (3), pp. 636–644. DOI : 10.1353/mfs.2014.0035
- Ritvo, H., 1987. *The Animal Estate : The English and Other Creatures in the Victorian Age*. Cambridge, Mass. : Harvard University Press.
- Ryan, D., 2015. *Animal Theory : A Critical Introduction*. Edinburgh : Edinburgh University Press.
- Shapiro, K., 1993. Editor's Introduction to Society and Animals. *Society and Animal*, 1 (1), pp. 1–4.
- Singer, P., 1994. Animal liberation. In : Vandevver, D. and Pierce, C., ed. 1994. *People, penguins, and plastic trees : Basic Issues in Environmental Ethics*. 2nd ed. Belmont, California : Wodsworth Publ. Company, pp. 51–59.
- Wolfe, C., 2009. Human, All Too Human: “Animal Studies” and the Humanities. *PMLA*, 124 (2). pp. 564–575.

References

- Agamben, G., 2004. *The Open: Man and Animal*. Translated by K. Attell. Stanford : Stanford University Press.
- DeMello, M., 2012. *Animals and Society : An Introduction to Human-animal Studies*. New York : Columbia University Press.
- Domanska, E., 2012. *Istoriia ta suchasna humanitarystyka : doslidzhennia z teorii znannia pro mynule [History and modern humanities : research on the theory of knowledge about the past]*. Translated from Polish and English by V. Sklonina. Kyiv : Nika-Centr. (in Ukrainian).
- Haraway, D. J., 2008. *When species meet*. Minneapolis : University of Minnesota Press.
- Haraway, D., 2015. A Cyborg Manifesto : Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century. In : Haraway, D., 2015. *Simians, Cyborgs and Women : The Reinvention of Nature*. New York : Routledge. pp. 149–181.
- Kalof, L., 2007. *Looking at Animals in Human History*. London : Reaktion Books.
- Mazis, G., 2008. *Humans, Animals, Machines : Blurring Boundaries*. Albany : State University of New York Press.
- McKay, R., 2014. What Kind of Literary Animals Studies Do We Want or Need ? *MFS Modern Fiction Studies*, 60 (3), pp. 636–644. DOI : 10.1353/mfs.2014.0035
- Ritvo, H., 1987. *The Animal Estate : The English and Other Creatures in the Victorian Age*. Cambridge, Mass. : Harvard University Press.
- Ryan, D., 2015. *Animal Theory : A Critical Introduction*. Edinburgh : Edinburgh University Press.
- Shapiro, K., 1993. Editor's Introduction to Society and Animals. *Society and Animal*, 1 (1), pp. 1–4.

- Singer, P., 1994. Animal liberation. In : Vandevere, D. and Pierce, C., ed. 1994. *People, penguins, and plastic trees : Basic Issues in Environmental Ethics*. 2nd ed. Belmont, California : Wadsworth Publ. Company, pp. 51–59.
- Werber, B., 2018. *Zavtra budut koty [Tomorrow There Will Be Cats]*. Translated from French by J. Tarasuk. Lviv : Vudavnutstvo Terra Incognita. (in Ukrainian).
- Wolfe, C., 2009. Human, All Too Human : “Animal Studies” and the Humanities. *PMLA*, 124 (2). pp. 564–575.
- Стаття надійшла до редакції 29.10.2020.

A. Poltoratska

HUMANS AND ANIMALS IN BERNARD WERBER’S NOVEL «TOMORROW THE CATS» (DEMAIN LES CHATS)

Characters of animals have been present in the literature since its emergence up to present times. However, at the end of the XIX and the beginning of the XXI century they gained growing interest of literary critics, philosophers, historians, anthropologists, biologists and ecologists that gives scope for studying characters of animals as an interdisciplinary phenomenon.

The purpose of the present paper is to study the position of animals in human culture, society, and the relationship between people and animals.

It is worth noting that the contemporary authors tend to abandon the dominant position of a person and reveal one of the modern issues, namely, the vulnerability of all creatures before the cruelty of the world. One of such novels is “Tomorrow the Cats” written by the famous French writer, Bernard Werber. The main idea of the novel is to depict a person through lens of an animal. In his novel, Bernard Werber shows the world through cats’ eyes and predicts the proper evolution of humanity.

A new perspective of human-animal interaction is the leveling differences between them. In the novel animals can understand language, read, perceive information, predict, behave like a person having a purpose to make friends with people. Bernard Werber points to the rights and protection of animals of humiliations they have been experiencing throughout human history. Contemporary human being has to understand: neither man should rule over nature, nor nature should rule over man.

The writer’s vision of the future relationship between species and the conditional symbiosis of animals for their salvation is examined in the article. Besides, new transformations of human-animal relations are studied in the paper and the reasons for mentioned changes are outlined. After all, against the background of the war, the author depicts the contemporary problem of human interaction with the outside world, in which the threat to all creatures is not only looting, but also a plague of rats seeking domination in the city. For the common salvation of animals they are joining to humans. So the author interprets in such a way the image of animal as species closed to man.

Thus, Bernard Werber represents changes in human perception of the animal, characterized by man’s desire to worry about the lives of other species. The author seeks to warn a man describing a number of situations in which a man is cruel to the world around him and to his own species. The writer seeks to warn people of the terrible consequences of their actions in order to protect them. Bernard Werber says that the mission of people on the earth is changing, they should worry not only about their existence, but also about existence of the world around them.

Key words: Bernard Werber, human, relationship, animals, species boundary.